

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Навчальний посібник

Харків
«Право»
2020

УДК 347.9:37.091.64

Ц57

Колектив авторів:

Гусаров К. В. – 92, 105, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 129;

Жушман М. В. – 1, 2, 3, 4, 5, 6, 46, 57, 58, 59;

Каламайко А. Ю. – 22, 52, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 88;

Кравцов С. О. – 112, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140;

Мамницький В. Ю. – 67, 68, 73, 74, 75, 77, 78, 81, 85, 89, 90, 91, 128;

Попов О. І. – 13, 20, 21, 47, 76, 79, 80, 86, 87, 106, 125;

Рожнов О. В. – 39, 53, 54, 93, 96, 109;

Сакара Н. Ю. – 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 82, 84, 98, 99, 100, 101, 102;

Світлична Г. О. – 23, 24, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 97, 103, 104, 107, 108, 111, 113;

Сібільов Д. М. – 28, 29, 30, 31, 40, 69, 70, 71, 72;

Цувіна Т. А. – 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 83, 94, 95, 141;

Шпак М. В. – 36, 37, 38

Цивільний процес : навч. посіб. / [К. В. Гусаров, М. В. Жушман, Ц57 С. О. Кравцов та ін.]. – Харків : Право, 2020. – 390 с.

ISBN 978-966-937-992-4

Навчальний посібник «Цивільний процес» підготовлений з урахуванням останніх змін, що відбулися у цивільному процесуальному законодавстві, та розрахований на здобувачів закладів вищої освіти і практичних працівників.

УДК 347.9:37.091.64

© Гусаров К. В., Жушман М. В.,
Кравцов С. О. та ін., 2020

© Оформлення. Видавництво
«Право», 2020

ISBN 978-966-937-992-4

1. ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Частина 1 ст. 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це право за своїм статусом належить до основних конституційних прав людини і громадянина, має загальний характер і не може бути обмеженим.

Законодавством України визначені різноманітні форми захисту права. Так, відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Поряд з цим ст. 17 цього кодексу також передбачає, що захист цивільних прав та інтересів може здійснюватися в адміністративному порядку – Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування. Так, орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування здійснюють захист цивільних прав та інтересів у межах, на підставах та у спосіб, що встановлені Конституцією України та законом. Рішення, прийняте зазначеними органами щодо захисту цивільних прав та інтересів, не є перешкодою для звернення за їх захистом до суду.

Ще однією з форм захисту прав відповідно до ст. 18 ЦК України є нотаріальна форма, яка здійснюється шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених Законом України «Про нотаріат».

Поряд із зазначеними – захист прав та інтересів відповідно до чинного законодавства здійснюють третейські суди. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про третейські суди» до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом.

Третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для

вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин (ст. 2 Закону «Про третейські суди»).

Різновидом третейського суду є міжнародний комерційний арбітраж. ч. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає, що до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися:

- спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також

- спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України.

Спори, які виникають з трудових правовідносин можуть розглядатися комісіями по трудових спорах, які є органами з розгляду трудових спорів, що виникають між працівниками і службовцями та власником або уповноваженим ним органом, за винятком спорів, що підлягають розгляду безпосередньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах (ст. 232 КЗпП). У разі незгоди з рішенням комісії по трудових спорах працівник чи власник або уповноважений ним орган можуть оскаржити її рішення до суду в десятиденний строк з дня вручення їм виписки з протоколу засідання комісії чи його копії (ст. 228 КЗпП).

Крім зазначених форм захисту цивільних прав та інтересів може бути застосований самозахист прав та інтересів. Відповідно до ст. 19 ЦК України особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Останнім часом достатньо активно впроваджується практика медіації (посередництва) при розгляді цивільних спорів. 03.11.2016 р було прийнято за основу проект Закону України «Про медіацію». Існують міжнародні стандарти медіації – Рекомендація Rec (98)1Е Комітету міністрів державам – членам Ради Європи щодо медіації в сімейних справах від 21.01.1998 р., Рекомендація Rec (2001)9 Комітету міністрів державам – членам Ради Європи щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами сторонами – приватними особами (адміністративні справи) від 05.09.2001 р., Рекомендація Rec (2002)10 Комітету міністрів державам – членам Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18.09.2002 р., Типовий закон «Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру», прийнятий Комісією ООН по праву міжнародної торгівлі UNCITRAL 2002 р., та ін.

Отже, формами захисту є: 1) судовий захист (ст. 55 Конституції, ст. 16 ЦК); 2) адміністративний захист (ст. 17 ЦК); 3) захист нотаріусом (ст. 18 ЦК); 4) захист Європейським судом з прав людини, який діє відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод); 5) захист в альтернативному порядку – третейськими судами, комісіями по трудових спорах, за участю медіатора тощо.

2. СУДОВА ВЛАДА І ПРАВОСУДДЯ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Судовий захист – найвища гарантія забезпечення прав і свобод громадян та юридичних осіб, здійснюється за допомогою правосуддя як форми реалізації судової влади, тому поняття правосуддя слід розглядати в контексті судової влади.

У розділі 8 Конституції України і в галузевому процесуальному законодавстві можна простежити закріплення таких основних ознак судової влади:

- будь який юридичний спір відноситься до юрисдикції суду;
- ніякі суди не можуть бути засновані як конкуруючі з судами, передбаченими Конституцією;

– ніяка державна або інша політична влада не має права втручатися в діяльність суду;

– жоден суб'єкт права не може бути позбавлений права звернення до суду в усіх випадках, коли він вважає своє право порушеним.

Судова влада, як уже вказувалося, реалізується у формі правосуддя у цивільних справах, тобто, інакше кажучи, правосуддя є формою реалізації судової влади.

Правосуддя – форма реалізації судової влади, правозастосовна діяльність суду, спрямована на охорону і захист цивільних прав та законних інтересів шляхом розгляду і вирішення цивільних справ.

Ознаки правосуддя:

– правосуддя здійснюється тільки судом (в цьому проявляється винятковість судової влади);

– незалежність суду у здійсненні судових функцій від яких би то не було інших органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян; незалежність суду від зовнішнього впливу;

– приналежність суду права самостійно застосовувати норми, не звертаючись при цьому до інших органів держави. Судова діяльність – це правозастосовна діяльність: в результаті здійснення правосуддя визначаються вид і обсяг суб'єктивних прав і обов'язків. Висновок про їх наявність чи відсутність суд робить на основі з'ясування фактичних обставин у справі за допомогою дослідження доказів у судовому засіданні і застосуванні загальної норми до конкретної правової ситуації;

– специфічні цілі правосуддя: правосуддя покликане спеціально здійснювати тільки їх і саме вони визначають зміст всієї діяльності суду (ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі- ЦПК України). Співвідношення понять «правосуддя» і «захист цивільних прав» слід представляти так, що поняття «захист цивільних прав» є спільним, властивим діяльності всіх юрисдикційних органів, а поняття правосуддя – лише форма захисту прав і інтересів, що здійснюється виключно судом;

– доступність судового захисту (система судів, можливість особистої участі при розгляді та вирішенні справи, закріплення вичерпно го переліку підстав для відмови у відкритті провадження по справі);

- здійснення правосуддя в процесуальній формі – детальна регламентація вирішення справи по суті;
- дотримання вимог цивільної процесуальної форми пов'язано з законністю судового рішення;
- винесення рішення від імені держави, його загальнообов'язковість і примусовість виконання – ст. 18 ЦПК України ;
- можливість перегляду та оскарження судового рішення як гарантія виправлення судових помилок – ст. . 17 ЦПК УКРАЇНИ України;
- правосуддя здійснюється певним способом – шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних справ;
- можливість застосування заходів державного примусу.

===== 3. ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО СТРУКТУРА (СТАДІЇ, ПРОВАДЖЕННЯ)

Необхідно визначити співвідношення понять правосуддя, цивільний процес і цивільне судочинство.

Цивільний процес (або судочинство) – це діяльність суду та інших учасників цивільного судочинства з приводу розгляду та вирішення справи, що здійснюється в порядку, передбаченому цивільними процесуальними нормами.

Таким чином, правосуддя – це форма реалізації судової влади, а цивільний процес – форма здійснення правосуддя.

Відмінність правосуддя від цивільного процесу можна простежити за двома моментами:

- діяльність не тільки суду, але і суб'єктів цивільного процесу;
- форма реалізації правосуддя.

Цивільний процес складається з трьох основних елементів: стадії, провадження і цивільна процесуальна форма.

З часової точки зору цивільний процес характеризується стадійністю. Наявність стадій в цивільному процесі обумовлюється послідовністю і терміновістю здійснення процесуальних дій.

Стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій, об'єднаних найближчою процесуальною метою і характеризується, крім того, власним змістом, колом суб'єктів, особливостями процесуального оформлення і просторово-часовими межами.

Серед стадій цивільного процесу виділяються наступні:

- відкриття провадження у справі;
- підготовче провадження;
- розгляд справи по суті;
- апеляційне провадження (перегляд рішень та ухвал судів першої інстанції, які не набрали законної сили);
- касаційне провадження (перегляд рішень та ухвал судів першої інстанції; постанов та ухвал апеляційної інстанції, які набрали законної сили);
- провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами.
- стадія виконання судових рішень (виконавче провадження).

З точки зору предметної або змістовної процес характеризується провадженнями.

Перед цивільним судочинством стоять завдання, закріплені в ст. 2 ЦПК України.

Здійснюються ці завдання шляхом розгляду досить широкого кола цивільних справ. Частина 2 ст. 19 ЦПК України закріплює три провадження в межах цивільного судочинства, що є відображенням процесуальних особливостей розгляду деяких категорій справ, об'єднаних в різні провадження. Так, виділяють : позовне (загальне та спрощене), наказне та окреме провадження.

Провадження в цивільному судочинстві – це врегульований законом порядок розгляду і вирішення справ, подібних за своєю матеріально-правову природою, що обумовило певні процесуальні особливості їх судового розгляду і вирішення.

Позовне провадження характеризується наявністю спору про право цивільне. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

Спрощене позовне провадження призначене для розгляду мало-значних справ, справ, що виникають з трудових відносин, справ про

надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

Відповідно до ст. 19 ЦПК України малозначними справами є:

1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Формою звернення до суду в порядку позовного провадження, незалежно від форми – загальне або спрощене – є позовна заява. Сторонами позовного провадження виступають позивач та відповідач.

Наказне провадження здійснюється з метою постановлення судового наказу, який відповідно до ст. 160 ЦПК України є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 161 цього Кодексу. Формою звернення до суду є заява про видачу судового наказу. Сторонами наказного провадження є заявник та боржник. Характерною рисою наказного провадження є те, що вимоги, за якими видається судовий наказ, не повинні оскаржуватися протилежною стороною, оскільки в іншому випадку, тобто при наявності спору, якщо це вбачається із заяви і поданих документів, суд відмовляє в прийнятті заяви про видачу судового наказу, та роз'яснює заявникові право звернутися до суду в порядку позовного провадження для вирішення спору.

Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Цей вид провадження характеризується відсутністю спору про право. Формою звернення

до суду є заява. Сторонами окремого провадження є заявник та заінтересовані особи. В межах даного виду провадження встановлюються юридичні факти, якими захищаються не права, а інтереси, оскільки встановлення таких фактів впливає на визначення правового статусу громадянина.

Єдність процесу забезпечується тим, що розгляд справи здійснюється тільки в порядку, передбаченому ЦПК.

===== 4. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ТА ІНШІ ФОРМИ СУДОЧИНСТВА

Судочинство в Україні диференціюється залежно від спеціалізації судів. Судова спеціалізація у сфері судової влади визначена конституційно і вона стосується системи судів. Щодо організації судової влади (судової системи), то вона будується відповідно до таких засадничих конституційних положень, як територіальність та спеціалізація (ст. 125 Конституції України).

До 2005 р., тобто до прийняття Кодексу адміністративного судочинства України існувало два цивілістичних напрямки судової юрисдикції – цивільне і господарське судочинство. З 2005 р. в системі судів було створено третю судову спеціалізацію – адміністративні суди.

Цивільний процес розраховано на здійснення правосуддя в широкій галузі правовідносин, які характеризуються юридичною рівністю їх учасників (цивільних, сімейних тощо). Коло цивільних справ, які суди розглядають у порядку цивільного судочинства, визначені ч. 1 ст. 19 ЦПК України.

У порядку цивільного судочинства розглядаються позовні справи, справи наказного та окремого провадження. Цивільні суди розглядають справи про оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також про визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу (ч. 8 ст. 19 ЦПК України).